

FERNANDO DOMÍNGUEZ REBOIRAS

LES RAIMUNDI LULLI OPERA LATINA.
BALANÇ DE TRENTA ANYS I UNA REFLEXIÓ

Pere Gimferrer diu de Ramon Llull, i l'encerta, que «és l'escriptor català més gran de tots els temps i potser l'únic a qui escau plenament el qualificatiu de geni, que reservem per a les grans ocasions, no pas més d'un per cada llengua. Llull és, tot sol, una literatura, i la simple existència de la seva obra dóna cartes de naturalesa universal a la llengua que fa servir».¹ No és pas sobrer de recordar, encara que sigui retòric, que Llull, dintre totes les limitacions d'una comparació d'aquesta mena, és per a la llengua catalana el que Dante és per a la italiana, Shakespeare per a l'anglesa o Cervantes per a la castellana. S'ha dit també que Goethe és com una síntesi de la història literària alemanya i, si se'l coneix, s'entén tota la literatura anterior i la posterior a ell. Quan considerem les possibilitats de conèixer i d'estudiar l'obra d'aquest geni català, en comparació amb els genis d'altres llengües europees, se'ns presenta una perspectiva força trista: per donar-ne un exemple, actualment és impossible poder comprar en una llibreria una edició completa del *Llibre de contemplació*, la primera obra i en un aspecte determinat la més important de la producció literària tan ingent de Ramon Llull. També cal constatar que encara hi ha obres catalanes inèdites. Tot això no tindria importància si no fos un símptoma d'una despreocupació gairebé general als països catalans per la vida i per l'obra del català més universal de la història literària europea. És realment paradoxal que mentre que es pot observar una activitat febril per donar una nova esplendor a la llengua catalana es deixi de banda el que n'és el representant més genuí i més universal. Aquí hi escauen exactament aquells versos de Goethe del seu *Divan d'Orient i d'Occident*: «Qui no sàpiga de tres mil anys / resta a les fosques i inexpert, / més aviat viurà d'un dia per l'altre».² És que els compatriotes de Llull viuen a l'arcàdia del present atrafegats en la dialèctica miop de

1. Ramon LLULL, *Obra escogida*, introducció de Miquel BATLLORI; traducció i notes de Pere GIMFERRER (Barcelona 1981), ps. cv-cvi.

l'instant i sense una visió d'horitzons ben amplis? També en literatura el coneixement i l'estudi del passat ens fa obrir els ulls, forneix agudesa i penetració i ens fa capaços també per desafiar tot allò que hi ha en el passat per assumir-ho i superar-ho.

És veritat que a Catalunya no se'l menysprea pas, a Llull, però se l'ignora. Mentre que els historiadors de la literatura i els filòlegs que parlen la llengua de Llull han fet estudis i aportacions decisives per al coneixement de l'obra del mestre mallorquí en altres camps del saber, com ara la filosofia, actualment hi ha una ignorància total de les aportacions d'aquest polígraf mallorquí a la història del pensament europeu. La integració de Llull i del lullisme a la història de la filosofia és gairebé igual a zero en els cercles intel·lectuals catalans, i, com a conseqüència lògica, en els programes de les universitats catalanes no hi figura per res el doctor il·luminat. Podem dir que encara és actual aquell lament que feia Llull dels seus compatriotes: «No-m volen ausir e tenent a nient / mi e mes paraules, com qui follament / parla e res no fa segons enteniment...»³ «Som home vell, paubre, menyspreat, / no hay ajuda d'home nat / e hai trop gran fait emperat. / Gran res hai de lo món cercat; / mant bon eximpli hai donat: / poc som conegut e amat.»⁴ I com fa ja gairebé set-cents anys, Llull encara es pot queixar que els pocs que coneixen els seus llibres «mas com gat qui passàs tost per brases los ligen»,⁵ i així, «quan los guard en la cara e-ls vull dir ma rasó, / no-m volen escoltar, ans dien que fat so».⁶

És ben clar que els filòsofs catalans han deixat que els estrangers estudiessin el profeta de la seva terra, perquè, si és un fet palpable que als anomenats països catalans és ignorat, també es desconeix que fora d'Espanya Llull és apreciat i estudiat. Actualment es pot constatar fins i tot que Llull està de moda als ambients filosòfics europeus. Així, a la universitat de Friburg de Brisgòvia, on qualsevol filòsof esperaria que hi hagués unes capelletes d'investigadors heideggerians (aquest filòsof alemany tan discutit hi va ensenyar filosofia i en va ser rector durant els anys de la dictadura

2. J. W. GOETHE, *West-östliche Diwan, Buch des Unmuts*, a l'edició d'Artemis (Zuric 1948), vol. III, p. 332.

*Wer nicht von dreitausend Jahren
Sich weiss Rechenschaft zu geben
Bleib im Dunkeln unerfahren
Mag von Tag zu Tage leben.*

3. *Desconhort*, VII.

4. *Cant de Ramon*, vs. 43-48.

5. *Desconhort*, XXII.

6. *Ibid.*, XVI.

nazi), el ministeri de cultura del *Land* de Baden-Württemberg va fundar el 1957, i des d'aleshores el finança, un institut d'investigació dedicat gairebé exclusivament a l'edició de l'obra llatina del geni català.⁷ Aquest institut, que el professor Badia i Margarit ha definit encertadament com a «capital espiritual del lullisme»,⁸ acaba de publicar ja el volum XVI de les *Raimundi Lulli Opera Latina* (ROL).

Si, de les gairebé tres-centes obres que formen la producció lulliana, cinquanta-dues es conserven en català, en llatí són la majoria. El 1957 aquesta obra llatina era majoritàriament inèdita o en edicions difícils de trobar. Considerant que van ser precisament aquestes obres llatines les que van influir en la història de la filosofia i de la teologia de l'edat mitjana i del Renaixement s'explica la importància que té aquest buit per a l'investigador de Llull i la fragilitat de les afirmacions absolutes sobre el pensament de Ramon Llull.

Per a un estudiós de la literatura medieval catalana pot semblar superflu ocupar-se de l'obra llatina del Beat, però el contingut mateix de l'obra lulliana no permet compartiments estancs. El filòleg català no pot prescindir d'aquesta edició. La producció literària lulliana ultrapassa el camp dels estudis romànics. Com va dir encertadament Rubió, per a Llull la literatura no va ser mai la finalitat primordial, sinó un mitjà per facilitar la consecució dels seus fins missioners i de reforma interior de la cristiandat.⁹ Per això, el qui vulgui conèixer a fons les obres literàries lullianes no pot prescindir de la producció llatina del Beat, que complementa l'estructura i la intenció de tota la seva obra i ajuda a entendre-la a fons. Aquesta visió de l'obra literària lulliana no té volta de full i obliga a renunciar a desdoblar Llull com a escriptor genial i perenne, patriarca de les lletres catalanes, i un Llull filòsof i teòleg original. L'home, el pensador i l'escriptor que va ser Ramon Llull s'articulen en una unitat insuperable i ultrapassa qualsevol criteri parcial des del qual s'estudiï la seva figura. El qui cregui que pot prescindir

7. Sobre les circumstàncies de la fundació del Raimundus Lullus Institut (Institut für Quellenkunde der Theologie des Mittelalters) i la història dels vint-i-cinc primers anys, *vid.* Fernando DOMÍNGUEZ REBOIRAS, *El «Raimundus Lullus Institut» de la Universitat de Friburg (Alemanya)*, dins «El català a Europa i a Amèrica. Estudis de Llengua i Literatura Catalanes», v (1982), ps. 131-153.

8. Així consta en una simpàtica nota que hi ha al llibre d'hostes de l'Institut.

9. J. RUBIÓ, *L'expressió literària en l'obra lulliana*, dins Ramon LLULL, *Obres essencials*, I, ps. 85-110: «La llengua catalana que parlava Llull fou per ell adoptada i sotmesa a les exigències d'expressió del seu esperit» (p. 89); «si volem penetrar el secret de la tècnica de la composició dels escrits lullians no hauríem d'exagerar la separació de l'obra en català i en llatí» (ps. 92-93).

de qualsevol aspecte del seu pensament pixa fora de test. Ningú no pot arribar a capir el sentit just i complet de les més impressionants pàgines de Llull si no ha penetrat en el teixit intricat del seu sistema i si no s'ha aturat a entendre dins de l'ordenat conjunt de l'univers lulllià la jerarquització estricta d'éssers i d'idees.

Els primers cinc volums de les ROL es van publicar del 1957 al 1968 a Palma de Mallorca, perquè l'empresa d'edició de les obres llatines del Beat va sorgir del capellà mallorquí F. Sureda Blanes i del professor alemany F. Stegmüller, que la van concebre com una tasca conjunta del Raimundus Lullus Institut i la Schola Lullistica Maioricensis, de la qual havia estat fundador el mateix Sureda. L'Institut de Friburg es comprometia a posar a disposició de la Schola mallorquina els textos per fer una edició crítica, i aquesta s'encarregava de les feines i de les despeses d'impressió. Aquesta cooperació investigadora europea, tan lloable i avui tan buscada, semblava que es feia realitat el 1957, però va resultar una planificació massa optimista que només va arribar a funcionar uns quants anys. Les causes d'això són múltiples: a més del desinterès de les institucions i els organismes, s'hi van ajuntar altres lacres cròniques i típiques dels cercles intel·lectuals del sud dels Pirineus. Després de passar per unes dificultats molt serioses, causades sobretot per una deficient coordinació en les tasques d'impressió i per la impossibilitat de trobar un finançament segur a través dels organismes oficials de la pàtria del Beat, l'Institut de Friburg va haver de buscar una fórmula nova per poder imprimir l'edició fora de l'àmbit lingüístic català. Hi va haver nombroses editorials i nombrosos organismes que es van interessar immediatament per acollir-ne l'edició,¹⁰ i al final va ser la prestigiosa col·lecció «Corpus Christianorum. Continuatio mediaevalis» de Turnhout (Bèlgica) la que se'n va fer càrrec a partir del volum VI. El ritme satisfactori d'un volum cada any, que es podrà mantenir, si Déu vol, els propers anys fan esperar que l'edició programada en uns cinquanta volums no sigui ja una cosa utòpica i es pugui arribar a posar a l'abast de l'investigador en una edició esmerada i segura l'obra tan ingent d'aquest geni català.

Una tasca preparatòria feta a consciència pel primer director de l'Institut, el professor F. Stegmüller, és la base segura que aquesta edició va endavant. El material que s'ha anat aplegant pacientment a la biblioteca i a l'arxiu de l'Institut fan que aquest centre sigui imprescindible per fer un estudi seriós

10. Després d'haver pres la decisió de buscar una nova impressió, l'Institut es va posar en contacte amb nombrosos organismes i editorials d'Europa i d'Amèrica. Pertany al capítol de curiositats que, a l'àmbit territorial de l'estat espanyol va ser una prestigiosa editorial madrilenya la que va posar més interès a fer-se càrrec de la col·lecció.

de l'obra del Beat.¹¹ Els col·laboradors de l'edició treballen un quant temps a l'Institut i en reben tot el material necessari per elaborar-ne el text crític. La feina és supervisada i preparada per a la impremta pel director de l'Institut, el professor Charles Lohr, i un col·laborador científic, que duen a cap la preparació tècnica de l'edició. Tot i els intents que ha fet la institució alemanya per aconseguir una cooperació amb institucions catalanes, fins ara no s'ha aconseguit res important. Els organismes oficials autonòmics sembla que s'estimen més gastar els pressupostos en projectes més cridaners i publicitaris que no pas en participació activa en la tasca investigadora, silenciosa i efectiva. Tot i que l'Institut manté en el pla personal una relació constant amb intel·lectuals catalans, els organismes oficials han donat el silenci com a resposta a una institució de caire únic dins els estudis de catalanística internacional. En efecte, la tasca que duu a terme aquest institut no està lligada a una persona o a un grup de persones que es dediquen a l'estudi d'algun camp de la cultura catalana amb més o menys interès i dedicació, i això dura el que dura una vida humana o el temps dels primers entusiasmes més o menys juvenils. El Raimundus Lullus Institut duu a cap una activitat amb caire de continuïtat —ja fa més de trenta anys— dins d'una estructura universitària estatal amb llocs de treball i pressupostos fixos i treballs en un camp de la investigació que està lligat als estudis catalans. Una col·laboració amb aquesta institució hauria de ser una cosa natural i evident per part de les institucions culturals dels països catalans.^{11 bis}

L'any 1986 va sortir, al volum XIV, l'*Ars generalis ultima*.¹² La importància d'aquesta obra està en el fet que va ser la redacció definitiva de l'Art, i per això, si tenim en compte els manuscrits que se n'han conservat, l'obra de Lull més llegida i difosa. També la primera obra de Lull que es va imprimir amb lletres de motlle.¹³ El volum XV¹⁴ conté una colla d'obres

11. A més de l'aparat bibliogràfic, l'Institut té també una filмотeca de més de dos mil manuscrits lullians, tant de l'obra llatina com de la catalana.

11 bis. En aquest sentit fou molt esperançadora la visita que, dins el marc de la col·laboració conjunta entre Baden-Württemberg i Catalunya, realitzaren els membres d'una delegació de les Universitats de Barcelona a aquest Institut el 14 de maig de 1989, que sembla que cristallitzarà en una col·laboració activa amb diversos departaments de les Universitats de Barcelona. És també digna de ressaltar la visita que el Molt Honorable President de la Generalitat de Catalunya, Sr. Jordi Pujol, féu al mateix Institut el 4 de juliol del mateix any.

12. *Raimundi Lulli opera latina*, vol. XIV: op. 128: *Ars generalis ultima* Lugduni anno MCCCXV incepta Pisis anno MCCCXVIII ad finem perducta, ed. Aloisus Madre, Turnhout, Brepols, 1986.

13. Venècia 1480 (cf. Elies ROSENT i Estanislaú DURAN, *Bibliografia de les impressions lullianes* (Barcelona 1927), p. 1.

inèdites i pràcticament desconegudes que ens mostren un Lull octogenari amb una vitalitat envejable intentant de fer-se escoltar i fer arribar les seves idees a un públic més ampli a través del sermó, el mitjà més eficaç de comunicació de masses els segles medievals. A la *Summa sermonum* del volum xv Lull no sols hi fa una llista de sermons, sinó una forma més eficaç i nova de fer-los segons els seus pressupòsits ideològics, que es caracteritzen per una confiança a ultrança en la intel·ligència dels oïdors, a la qual s'ha d'adreçar qualsevol sermó i no pas mirant d'entusiasmar i moure els sentiments de l'oïdor, que farien inútil i efímer qualsevol esforç de conversió i de reforma moral seriosa. Al volum xvi¹⁵ hi han aparegut onze obres escrites per Lull durant el Concili de Viena i els mesos següents. Comença amb els famosos opuscle *Phantasticus*, i després hi ha una sèrie d'obres que es poden considerar, la majoria, com una continuació de la polèmica antiaveroïsta de la seva darrera estada a París. El volum xvii¹⁶ ofereix, entre altres obres dels anys 1297-1298, l'edició crítica del *Tractatus novus de astronomia*. Al volum xviii, d'extensió més breu en comparació amb els anteriors, s'hi publicarà la versió original catalana amb tres antigues versions llatines de l'*Art abreuçada de predicació* i uns altres tres opuscles, més el testament de Ramon Lull, que va fer el 26 d'abril de 1312 a Palma de Mallorca.

L'aportació d'aquest volum, prevista per al final de 1989, serà una fita important dintre de l'edició de les *ROL*. En efecte, amb aquest volum s'haurà editat tota l'obra tardana de Lull. Les darreres 127 obres de la ingent producció lulliana des de la seva darrera estada a París (1309) fins a la seva mort, el 1316, estaran a disposició del lector erudit en una edició crítica esmerada. Amb dos volums més es clourà fins i tot tota l'obra lulliana a partir del *Liber de significatione*, escrita el febrer de 1304. D'aquesta manera serà un fet la idea genial de Friedrich Stegmüller, l'iniciador d'aquesta edició i fundador de l'Institut, que, conscient de la tasca ingent que comportava una edició de tota l'obra lulliana, va creure oportú de començar-ne l'edició per les darreres obres, entre les quals hi havia no sols la major part de l'obra inèdita lulliana, sinó sobretot aquelles obres que mostraven la maduresa i la

14. *Raimundi Lulli opera latina*, vol. xv: op. 201-207: *Summa sermonum* in civitate Maioricensi annis MCCCXII-MCCCXIII composita, edd. Fernando Domínguez Reboiras et Abraham Soria Flores (†), Turnhout, Brepols, 1988.

15. *Raimundi Lulli opera latina*, vol. xvi: op. 199-200: *Viennae Allobrogum, in Monte Pessulano et in Civitate Maioricensi annis MCCCXI-MCCCXII composita*, edd. Antoni Oliver et Michel Senellart, Turnhout, Brepols, 1988.

16. *Raimundi Lulli opera latina*, vol. xvii: op. 76-80: *Parisiis annis MCCXCVII-MCCXCVIII composita*, edd. Michela Pereira et Theodor Pindl-Büchel, Turnhout, Brepols, 1989.

formulació definitiva del pensament del Beat. Numèricament parlant, el Raimundus Lullus Institut haurà publicat aviat la meitat de l'obra llatina de Ramon Llull.

Aquesta empresa, doncs, posa a disposició dels investigadors medieva-
listes un text crític de l'obra de Ramon Llull i reclama també una lectura
nova i seriosa que obre sens dubte nous camins per entendre exhaustiva-
ment el pensament del Beat. De fet, una anàlisi breu del que s'ha publicat
fins ara en aquesta edició exigeix la revisió d'una colla d'afirmacions que fins
avui s'anaven repetint sense fer-hi cap comentari. La possibilitat de consultar
més obres en un context literari més ampli obre noves perspectives i més
àmplies. A les obres que s'han publicat aquests darrers anys hi ha, efectiva-
ment, uns indicadors suficients per revolucionar la comprensió de l'obra
lulliana en conjunt i en aquell context filosòfic més ampli que la ciència
medievalística ha posat al nostre abast aquests darrers anys.

Podríem esmentar, per exemple, la darrera edició de la *Vita coetanea*,
que en aparença no afegeix res al text d'edicions anteriors. La unànime, a
tots els manuscrits, i aparentment irrellevant divisió d'aquesta obra en onze
capítols que es presenta al volum VIII de les *ROL* és una dada important
per entendre la raó de ser i l'estructura de l'obra en el context literari
medieval.¹⁷ Els episodis d'aquesta narració autobiogràfica prenen així una
nova dimensió interpretativa i li donen un valor relatiu com a testimoni
històric de primera mà. Amb la publicació de l'obra tardana sorgeixen també
nous interrogants sobre la biografia de Llull i el seu entusiasme final pel rei
Frederic de Sicília. Llull es va formar intel·lectualment en un país perifèric
i aquesta va ser la causa per la qual el seu impuls reformador el va dur a
centrar la seva acció en la missió i en la conversió dels infidels, problema
que afectava de ple la seva concepció religiosa i la seva experiència personal
com a habitant d'una illa en què vivien més o menys pacíficament cristians,
moros i jueus. Però com més Llull es va ficant en els centres de decisió i
en els centres intel·lectuals de la cristiandat es preocupa més intensament
pels problemes interns d'aquesta. Una colla de dades ens mostren que aquest
procés cap als problemes interns de la societat cristiana es manifesta més
intensament els darrers anys de la seva vida, quan es convenç que tots els
esforços missioners no tenen objecte sense una reforma de les estructures

17. Cf. Jordi GAYÀ, «De conversione sua ad poenitentiam. Reflexiones ante la edición crítica de Vita coetanea», «Estudios Lulianos», 24 (1980), ps. 87-91; Ch. Lohr, *Introducción a la versión francesa de la Vita*, dins *Le pensée aux XIIIe et XIVe siècles. Visages de la philosophie*, editada per R. IMBACH i M.-H. MÉLÉARD (París 1986); Fernando DOMÍNGUEZ REBOIRAS, *Idea y estructura de la Vita Raimundi Lullii*, «Estudios Lulianos», 27 (1987), ps. 1-20.

internes de la cristiandat. I la lluita antiaverroista ens mostra decididament aquesta preocupació. La seva decisió d'anar a Sicília no sembla ser dictada per un preocupació missionera *ad extra*, sinó per un afany de donar suport a les reformes internes que el rei Frederic programava sota l'influx intens de l'espiritualista Arnau de Vilanova. La nova edició de les obres que va escriure abans d'anar a Sicília (publicades als volums xv i xvi) abona clarament aquesta impressió.

Però la importància d'una edició crítica no es mesura pas per les possibles descobertes espectaculars, sinó, sobretot, per l'aportació de la suma de petits detalls que es van descobrint gràcies a la dedicació constant i intensa amb el text. Això és, al capdavall, el que justifica l'esforç immens que comporta una edició d'aquesta mena. Així es veu la necessitat d'estudiar a fons la peculiar i decidida presa de posició per part de Llull en la controvèrsia antiaverroista de la universitat de París ara que posseïm l'edició crítica de tota l'obra d'aquest període. Sobretot, i ara serà més fàcil, saber el que Llull entenia per «averroista» per entendre contra què o contra qui anaven adreçades les seves diatribes.

A l'obra tardana de Llull no se li ha donat la importància que mereix. Encara es continuen citant gairebé exclusivament les obres lullianes escrites en català al començament de la seva acció missionera per donar suport a les línies generals del seu pensament. Les obres que va escriure Llull els darrers anys de la seva vida són una nova tasca literària que es caracteritza per una reflexió inacabable sobre els fonaments ideològics que no pas sobre la formulació definitiva de la seva Art; hi va anar retocant i aclarint els postulats filosòfics de la seva acció missionera i les raons últimes de la seva pretesa novetat. En aquestes obres, gairebé totes de dimensions reduïdes, hi ha la formulació definitiva i decisiva de certs punts fonamentals de la seva filosofia. Només una anàlisi profunda d'aquestes obres ens donarà una fisonomia completa del pensament lullà i, alhora, la seva expressió més clara i definitiva.

És evident també que les afirmacions i les tesis tan repetides de lloables investigadors s'han de revisar a fons i no podran ser formulades si abans no han estat revisades a través del material nou que ha estat editat. Sens dubte, això provocarà necessàriament noves qüestions en l'engranatge tan complicat de l'obra i del pensament de Llull.

Que aquestes breus indicacions serveixin per ressaltar la importància d'aquesta col·lecció crítica i que ajudi a entendre més bé el desenvolupament del pensament lullà i dels estímuls ambientals a què va estar sotmès, que el van obligar a un canvi constant d'adaptació del seu repertori d'idees. Els qui dirigeixen aquesta col·lecció i els qui hi col·laboren tenen un interès màxim a activar les relacions amb les institucions culturals d'aquells pobles que parlen

la llengua de Llull i inviten un altre cop els interessats a estudiar la personalitat i l'obra de Ramon Llull a col·laborar en aquesta tasca editorial, encara tan llarga, i a aprofitar-se de les múltiples possibilitats que els ofereix la nostra institució per a aquesta tasca.